

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: Трагедія культури у філософії Георга Зіммеля

Виконав: студент 4-го року навчання,

Спеціальність: 033 Філософія

Султангалієв Денис Олександрович

Керівник: Лютий Тарас Володимирович,

доктор філософських наук, професор

Рецензент _____

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С. 3-5
РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ЯК ТРАГЕДІЯ.....	С. 6-18
1.1. Трагедія культури — структура та значення концепту.....	С. 6-10
1.2. Онтологічне підґрунття філософії культури Зіммеля.....	С.11-16
1.3. Конфлікт сучасної культури.....	С. 17-18
РОЗДІЛ II. ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ СУБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТА В КУЛЬТУРІ.....	С. 19-25
2.1. Взаємовідношення як формула становлення суб'єкта.....	С. 19-22
2.2. Взаємовідношення як формула розбудови світу об'єктів.....	С. 23-25
РОЗДІЛ III. ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ЗІММЕЛЯ ЯК КРИТИЧНА ТЕОРІЯ	
3.1. Соціальні наслідки відчуження.....	С. 26-29
3.2. Хаос економічного релятивізму.....	С. 30-32
3.3. Феномен влади у міжоб'єктних взаєминах.....	С. 33-37
3.4. Критична візія між «трагедією культури» та її «конфліктом».....	С.38-42
ВИСНОВКИ.....	С.43-45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С.46-49

ВСТУП

Філософію культури Георга Зіммеля як наукову проблему, звісно, не можна назвати абсолютно новою. Адже *історико-філософські дослідження* спадщини цього автора хоч і не є дуже популярним видом досліджень, але мають достатньо високий *рівень розробки* як серед соціологів, так і серед істориків філософії. *Актуальність теми мого дослідження* може бути розкрита на кількох рівнях. По-перше, це актуальність перевідкриття ролі постаті Георга Зіммеля, котра знаходиться здебільшого в тіні постатей його більш відомих сучасників. Адже в усіх інтелектуальних рухах, до яких був дотичний Зіммель, знайдеться постать, з якою цей рух асоціюється перш ніж із Зіммелем. У віталізмі — це Анрі Бергсон, у неокантіанстві — Генріх Ріккерт, у ранній німецькій соціології — Макс Вебер. Другий рівень актуальності — локальний, в українському гуманітарному контексті, як на мене, зіммелівська філософія є вкрай недооціненою та мало дослідженою темою, якщо порівняти *стан розробки проблеми* з англомовною та німецькомовною гуманітаристикою. І третій аспект актуальності роботи — це ухил в аналізі зіммелівської теорії культури на контекст сучасності і порівняння її з деякими важливими теоріями кінця ХХ століття, зокрема з окремими аспектами з доробку Франсуа Ліотара та Жана Бодріяра.

Об'єкт дослідження — філософія культури Георга Зіммеля.

Предмет дослідження — онтологічний та соціально-критичний виміри концепту «трагедія культури».

Мета роботи — дослідити актуальність та критичний потенціал концепту «трагедії культури».

Завдання дослідження:

- дослідити зміст, власне, проблеми «трагедії культури», зокрема за допомогою інтерпретацій інших авторів

- проаналізувати аспекти зіммелівського доробку, які безпосередньо не стосуються «трагедії культури», але дозволять краще зрозуміти місце цього концепту в контексті філософської думки автора
- застосувати теорію культури Георга Зіммеля щодо сучасної соціальної ситуації, спираючись на подібні спроби інших авторів

Структура роботи: робота складається з трьох розділів та висновків. Перший з них «*Філософія культури як трагедія*» буде присвячено огляду двох ключових концептів теорії культури Зіммеля: «трагедії культури» та впливаючому з нього «конфлікту сучасної культури». Також в цьому розділі буде проаналізоване онтологічне підґрунтя теорії, котре полягає у специфіці з зіммелівської віталістичної онтології. У другому розділі «Взаємовідношення суб'єкта та об'єкта в культурі» буде окремо проаналізована одна з найважливіших складових зіммелівської філософії — його специфічне розуміння взаємодії суб'єкта та об'єкта і вплив цього взаємовідношення на становлення обох сторін. Третій, найбільший розділ міститиме в собі спробу застосування теорії Зіммеля до ситуації сучасності, а також пошук критичного потенціалу в його методах аналізу культури.

Теоретико-методологічні засади дослідження об'єднують в собі аналітичну методологію, направлену на ретельний аналіз першоджерел та критичних інтерпретацій та спекулятивну, направлену на компіляцію ідей автора з пізнішими концепціями, а також на спроби розвинути його тези, зважаючи вже на реалії сучасної культури.

Щодо *джерельної бази дослідження*, то її становить ряд першоджерел та критична література. Серед *першоджерел* ключовими є есеї «Поняття та трагедія культури», «Конфлікт сучасної культури», «Криза культури», а також окремі глави книг «Споглядання життя», «Філософія грошей», «Великі міста та духовне життя». Для *арсеналу критичної літератури* були обрані, в тому

числі, найновіші дослідження зіммелівської філософії. Ключовими серед них стали книги «Georg Simmel's Concluding Thoughts» авторства Девіда Біра 2019 року, «Postmodern(ized) Simmel» авторства Майкла та Діни Вайнштайн 1993 року, монографія «Simmel» Томаса Кемпля 2018 року випуску з серії «Classic thinkers», а також статті Оллі Пигтінена, Йоеля Регева, Юргена Габермаса.

І РОЗДІЛ: ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ЯК ТРАГЕДІЯ

1.1. Трагедія культури — структура та значення концепту

Характерними для філософії Зіммеля є такі риси, як: багатогранність методів, неокантіанські мотиви, своєрідний розвиток гегельянської ідеї абсолютного духу, соціологічність (адже Зіммель поруч з його другом Максом Вебером є одним з засновників соціології) і значний вплив бергсонівської філософії життя, особливо в пізній період творчості. Також, він надавав увагу доволі маргінальним, серед філософів того часу, явищам — моді, урбаністичній проблематиці, філософії грошей, за що частково і поплатився, частина його академічних сучасників не сприймала його з усією академічною серйозністю, для багатьох він залишався чи то публіцистом, чи то «публічним інтелектуалом», котрий майже все життя залишався на скромній посаді позаштатного приват-доцента. Звісно, причина скромності академічних успіхів Зіммеля при значній публічній популярності не лише в його досить маргінальних як на той час, предметах досліджень, а в його етнічному походженні і, відповідно, антисемітизмі в Німеччині початку ХХ століття. Зараз же Зіммель відомий передовсім як соціолог, багато в чому завдяки англійським дослідникам його творчості, як-от Девід Фрісбі, автор багатьох робіт про Зіммеля як одного із засновників соціології, або ж Курт Вольф, німецько-американський соціолог, перекладач на англійську багатьох текстів Зіммеля.^{1 2}

В есеї «Поняття і трагедія культури» 1912 року Зіммель розробляє концепт «трагедії культури».³ І хоча свій варіант «філософії життя» Зіммель представить вже саме в «Спогляданні життя» 1918 року, вже в цьому есеї відчувається значний вплив віталізму, зокрема у формулюванні Зіммелем суті людської душі.⁴ Ця «душа» (*Seele*) дуже близька по суті до бергсонівської

¹ Габермас Ю. Зіммель как диагност времени / Юрген Габермас // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 244..

² Frisby D. Georg Simmel (Key Sociologists) / David Frisby. – London: Routledge, 2002.

³ Зіммель Г. Понятие и трагедия культуры / Георг Зіммель // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 184

⁴ Зіммель Г. Созерцание жизни / Георг Зіммель // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 6–112.

«свідомості» (*la conscience*), котру той обґрунтовує в своїй ранній роботі «Досвід щодо безпосередніх даних свідомості».⁵ Душа для нього є суб'єктивним виявом життя, невпинно рухливою та завжди вміщує своє майбутнє в теперішнє, завдяки цьому вона завжди є дечим більшим, ніж собою в конкретний момент. Геть інше значення має у Зіммеля «дух» (*Geist*), за розумінням близький до гегелівських «об'єктивного» та «абсолютного» духу як сукупність усіх культурних явищ, творів, установ, які породжує людина.⁶ У зіммелівському розумінні процес культури хоч і здійснює свій шлях через вітальних суб'єктів, цей шлях пролягає від першопочаткової замкненої обмеженості культури, через розвинене розмаїття індивідуальних культур до вже розвиненої, але знову ж таки єдності культури. Ця тема взаємодії людських суб'єктів та об'єктів культури й стає ключовою у цьому есеї. Зіммелю йдеться про те, що суб'єкт і об'єкт розвиваються в культурі через їх неминучу і постійну взаємодію, адже не лише об'єктивний дух приходить до себе ж крізь множину суб'єктів, а й навпаки: для суб'єкта культура – це рух від душі потенційної до душі актуальної через зовнішній світ з його множиною культурних об'єктів. Так само цей перехресний рух здійснюється й у ціннісному вимірі культури. Природні та окремі культурні явища наділяються суб'єктивним ціннісним виміром окремої людини, а суб'єктивно ціннісні для автора твори стають культурною спадщиною, об'єктивною для всіх. Тож в динамічній і плинній душі культурної (чи то окультуреної) людини є дві протилежні тенденції щодо взаємодії з культурою: з одного боку, це відокремлення форм культури від об'єктивного духу, їх суб'єктивізація. З іншого – пристрасть до самого культурного змісту або феномену, в герметичній довершеності якого, суб'єкт забуває про себе і немов розчиняється.⁷ І попри те, що дійсно можуть бути ось такі полярні тенденції,

⁵ Бергсон А. Непосредственные данные сознания. Время и свобода воли / Анри Бергсон; [пер. з франц. Б. Бичковського]. – Москва: ЛКИ, 2012. – 266 с.

⁶ Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Философия духа / Георг Гегель. [пер. з нім. Б. Фохт] – Москва: Мысль, 1977. – 471 с.

⁷ Зіммель Г. Понятие и трагедия культуры / Георг Зіммель // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 191

для Зіммеля культура – це саме синтез об'єктивних автономних культурних об'єктів та суб'єктивних динамічних душ.⁸ Така структура культури, на думку Зіммеля, долає суб'єктно-об'єктний дуалізм. Втім, саме завдяки такій структурі розгортається, власне, трагедія культури.

Трагедія культури – культурне відчуження духу і його безсмертних, немов закам'янілих, форм від триваючої та живої душі. Тобто, як вже йшлося вище, дух створює незчисленні породження, що продовжують своє самостійне існування, незалежне як від душі, що їх породжує, так і від тих, що їх будуть сприймати або заперечувати. Разом з ними дух сам об'єктивізується і своєю закостенілістю протистоїть змінюючим один одного напруженням душі. Одна з ключових категорій аналізу цієї «трагедії» для Зіммеля – взаємодія протилежностей: обмеженої в часі життєвої суб'єктивності та вічної незмінності культурного явища. Ці відчужені від життя культурні явища та світ створених людиною об'єктів генеруються або за допомогою певної не-творчої кооперації, і тоді відпочатково є відчуженими від творців, або ж у створеному конкретним автором об'єкті завжди є щось, що він туди не вкладав, але що буде зчитуватися тими, хто його сприйматиме.⁹ Тож наскільки б автор культурного змісту не намагався вкласти туди свою суб'єктність, об'єкт і його подальший розвиток знаходяться поза межами його впливу. Таке розширення об'єктів відчуження є вкрай важливим для розуміння суті техніки, культурних явищ та інституцій, та і загалом всіх об'єктів культури, адже їх відчуження, за Зіммелем, не субстанційне, а радше логічне. Логічне в тому сенсі, що об'єктивні змісти йдуть за власною іманентною логікою розвитку і відчужуються як від свого походження, так і від цілі, задля якої були створені. В іншому своєму есеї «Криза культури», присвяченому теж цій темі, Зіммель наголошує на двох ключових причинах трагедії: «Відповідно, існує дві серйозні небезпеки зрілих та перезрілих культур. Вони, з одного боку, полягають в тому, що засоби життя перевершують по своєму значенню його

---

⁸ Там само.

⁹ Там само. С.195.

цілі і тим самим сума засобів привласнює собі психологічний статус кінцевих цілей; з іншого боку, об'єктивні формування культури здобувають самостійний, підкорений фактичним нормам розвиток і тим самим стають не лише чужими щодо суб'єктивної культури, але і прогресують з такою швидкістю, що вона їх наздогнати не здатна.»¹⁰ Тож тут ми стаємо свідками ще однієї складової «трагедії культури»: у важливій для Зіммеля бінарній опозиції засобу і мети постійно відбуваються збої, і культурні форми, котрі так чи інакше були засобами, котрі мали призвести до чогось, видають себе за кінцеву мету, що і є їхньою зброєю для захоплення суб'єкту.

Також, варто зазначити як Зіммель виокремлює людину з-поміж інших вітальних суб'єктів, розмірковуючи про те, чи можемо ми стверджувати, що людина є більш вільною або ж навіть принципово вільною істотою, як це приблизно за 20-ть років після нього стверджували екзистенціалісти.¹¹ Свобода, на його думку, не є відсутністю причинності, адже інтерпретуючи свободу так, ми впираємося у грубий детермінізм, а натомість свободу варто розглядати як відсутність строгої причинності та телеології: «Людина, в силу того, що її активність має найбільший радіус, а також в силу того, що її покладання цілі є найбільш далеким і незалежним від вітального автоматизму тіла, і найменш впевнена у власній телеології. Це і можна назвати свободою. Істота, в котрій діє автоматизм, щоправда, має найбільшу доцільність (*Zweckmäßigkeit*) життя, але ціною того, що вона (істота — прим. моя Д.С.) тісно пов'язана з тілесною апріорністю. Свобода саме і означає здатність зламати доцільність; вона існує тією мірою, якою поведінка органічної істоти виходить за межі її мимовільно регульованого тіла. Звісно, мається на увазі не пересування тіла або зміна його розташування заради харчування, захисту, продовження роду, а якісне і диференційоване вторгнення людини в навколишнє середовище.»¹² Таким чином, Зіммель приходить до аналізу взаємодії людини з навколишнім середовищем, і хоча положення людини

¹⁰ Simmel G. Die Krisis der Kultur [Електронний ресурс] / Georg Simmel // Sociology in Switzerland

¹¹ Рябов П. Экзистенциализм. Период становления / Рябов Пётр. – Москва: Рипол Классик, 2016. – С. 48

¹² Simmel G. Lebensanschauung: vier metaphysische Kapitel / Georg Simmel. – München: Duncker, 1922. – P.40.

дійсно здається унікальним через подолання цієї телеології, він зазначає, що люди не можуть вважати тварин на відміну від себе «невільними». Ось ця цитата цікаво це розкриває: «Лише в якійсь мірі вільна істота може бути вимушена, і твердження, що природні речі, що підпорядковуються законам природи, мають діяти певним визначеним чином — це безглузде антропоморфне твердження.»¹³ Тобто, тварина і людина у Зіммеля не є двома протилежностями, в яких людина є месіанською вищою формою, адже можливість примусу і несвободи з'являється разом з можливістю свободи, у тварин же натомість, поведінка є просто дійсною, такою, котру недоцільно оцінювати в категоріях свободи або несвободи. Тож людська свобода за Зіммелем не є негативною, вона залежить не від попередньої умови, яка могла б її детермінувати або унеможливити, а є позитивною, а отже налаштованою на створення нових способів поведінки і втручань у навколишнє середовище, тобто на продукування культурних форм.

---

¹³ Там само. С. 43.

1.2. Онтологічне підґрунття філософії культури Зіммеля

Пошуку відповіді на питання щодо ставлення Зіммеля до проблеми «трагедії культури» присвячена стаття Йоеля Регева «Georg Simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between».¹⁴ В ній Регев порівнює відношення між потоком життя та відчуженими формами культури з відношенням між міфологічним Хроносом та Зевсом.¹⁵ Триваюче життя, немов би Хронос, породжує культурні форми і, аби запобігти втраті своєї влади, котра реалізується за допомогою окремих суб'єктів життя, розчиняє їх у своєму вічному потоці. Ці форми, немов Зевс, звільняються у своїй раціоналізованій автономності, відчужуються від життєвого потоку, залишаючи для нього «ув'язнення в глибинах іраціонального».¹⁶ Тобто Регев, з огляду на протистояння, виокремлює два можливих прочитання філософії культури Зіммеля. Так Зіммель постає або запізнілим модерністом, що оплакує руйнування іманентної віталістичності культури відчуженими формами і стоїть на боці Хроноса, або провісником постмодернізму, який описує поширення варіативних множин форм без намагання знайти їх в оригінальній єдності, тобто солідаризується з Зевсом.¹⁷ Втім, пропозиція Регева полягає не у прийнятті одного з цих прочитань, а скоріше у визнанні їх ймовірності і відкиданні однозначності обох задля пошуку серединного тлумачення, що власне і зрозуміло з назви його статті. Як зазначає Регев, така позиція надає можливість розповісти історію двічі і однаково працювати з обома інтерпретаціями. Регев вводить термін «первинна напруга» як онтологічну категорію всього життя, що втілюється в житті єдністю постійної обмеженості та здатності до трансгресії (Регев використовує поняття «трансгресія», в той час, як сам Зіммель використовує «трансцендентування»)^{18 19} Таким чином,

¹⁴ Regev Y. Georg simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between / Yoel Regev. // The European Legacy. – 2005. – №10. – P. 585—593.

¹⁵ Там само. С. 586.

¹⁶ Там само. С.585.

¹⁷ Там само С. 585.

¹⁸ Там само. С. 588.

¹⁹ Зиммель Г. Созерцание жизни / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 8.

життя є не лише стороною конфлікту в «трагедії культури», а власне конфліктом, воно охоплює і себе як сторону конфлікту, і це протистояння в цілому. Ця інтерпретація можлива завдяки зіммелівським концептам «більше ніж життя» та «більш життя», котрі він вводить у своїй останній великій прижиттєвій роботі «Споглядання життя».²⁰ «Більш життя» є причиною зміни та руйнування життям форм, адже його потік завжди є більш життям в порівнянні з формами, на цьому рівні відбувається «трансцендентування життя», на ньому ж існує і трагедія культури такою, як Зіммель її сформулював у «Поняття і трагедія культури». «Більше ніж життя» зі свого боку є наступним за масштабом рівнем існування життя, а саме таким, що охоплює суперечливість поміж минулим рівнем життя та тими змістами, що від нього звільняються. Сам життєвий акт розгортається у двох твердженнях: жоден певний кордон не є безумовним для життя, адже воно завжди «більше життя», але сама форма обмеженості та наявності кордону є безумовною, бо є складовою «більше ніж життя», а сам кордон є змінним та рухливим.²¹

Концепт «Більше ніж життя» є дуже важливим для розуміння «трагедійності», котру Зіммель вкладає у «трагедію культури». Адже з огляду на цей концепт як на охоплення життям і свого явища, і його антагонізму з породженими ним структурами, трагедією є виникнення руйнівних щодо вітальних (а отже, суб'єктивних) сил з самого онтологічного принципу вітальності. Поразки вітального потоку у боротьбі зі світом відчужених об'єктів є не просто наслідком боротьби життя з культурними формами, а наслідком логічного розвитку самої структури життя, котре є «більше, ніж життям».

Тож «первинна напруга» як онтологічний аспект розвивається в матриці обмежень і кордонів, деякі з яких можуть бути подолані конкретним індивідом, інші ж — ні.²² Ці кордони можуть мати різний характер, це можуть бути як певні культурні форми, котрі в цей момент мають владу або

²⁰ Там само. С. 14.

²¹ Там само.

²² Beer D. Georg Simmel's Concluding Thoughts / David Beer. – Cham: Palgrave Macmillan, 2019. – С. 80.

взаємодіють з вітальним суб'єктом, так і біологічні обмеження тіл, котрі можуть бути подолані як еволюційними шляхами, так і «революційними» винаходами техніки та медицини. Роль концепту кордону перекочує з онтології зіммелівського віталізму в його соціальну філософію та гносеологію. Трансформація соціального устрою демонструє штучність (виняткову соціальну конструйованість) кордонів соціального і їх відносність, котра поширюється не на певний конкретний кордон, а на явище як таке, тобто будь-який соціальний чи культурний порядок навіть попри свою стійкість є потенційно мінливим завдяки текучості життя та нестабільності кордону. Вочевидь, існує безпосередній вплив розвитку техніки (алгоритми розвитку якої, звісно, здебільшого об'єктивні) на людські кордони, так Зіммель наводить приклад телескопу та мікроскопу, котрі похитнули два вкрай важливі для розуміння людиною світу кордони.²³ Як пише Олле Пигтінен, оригінальною рисою підходу Зіммеля є те, що в своєму «більше ніж життя» він поєднує в єдиний світогляд не лише елементи кордонів та потенційної трансгресії, а разом з ними і процесивність та стабільність.²⁴ А отже, поєднує бергсонівську невинність змін та сталість індивіда або певної історичної ситуації, а отже, об'єднуючи ці речі, іде далі Бергсона у вибудові онтології життя. Віддаючи належне концепту процесуальності, варто зазначити, що і саме життя набуває форми процесу, змісти якого варіюються, а його спосіб існування, онтологічний модус, можна тлумачити не лише як «внутрішню напругу», але і як становлення, адже життя у своїй тривалості є процесом зі змінними, нестабільними змістами. Життя є потенційністю, суть якої полягає не лише в сумі вже існуючих живих істот, а завжди покладає себе в становленні і немов дельозіанське «реальне» включає в себе і актуальний, і віртуальний свій вимір.²⁵

²³ Зіммель Г. Созерцание жизни / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 7.

²⁴ Ruuhtinen O. From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life: Georg Simmel as a Process Philosopher / Ruuhtinen Olli // Process Studies. – 2009. – No. 2. – P. 256.

²⁵ Уильямс Д. Словарь Делёза: Р — Реальное [Електронний ресурс] / Джеймс Уильямс // сигма. – 2019.

Загалом, зіммелівське розуміння життя близьке до бергсонівського вітального потоку, але в контексті філософії культури в центрі стоїть саме аспект взаємовідношеності цього потоку та сталих форм: «Якщо потік життя протікає крізь індивідів (точніше, в них), то в кожному з них він накопичується і отримує чітко окреслену форму. У ній індивід протиставляє себе як собі подібним, так і оточуючому світу з усім його змістом. Як щось завершене індивід не терпить жодного стирання власних кордонів. В цьому полягає остання метафізична проблема життя: воно є і безмежною неперервністю, і «Я» зі своїми межами. Потік життя зупиняється не лише у відокремленому «Я», але також в будь-якому переживаємому змісті, в будь-якій об'єктивності, немов прикріпившись до певної точки. Там, де переживається дещо наділене чіткою формою, життя немовби заходить в глухий кут, його потік кристалізується в цьому дещо і обмежується ним самим сформованою формою. Але оскільки подальший потік нестримний, а продовжуваність існування організму в цілому, його центру — Я або співвідносних змістів не відміння неперервності цього потоку, то виникає думка, що життя прагне прорвати будь-яку органічну душевну речову форму і вийти за межі цієї перешкоди.»²⁶ Але важливо розуміти, що така характеристика життя хоча і може здатися дуалістичною, все ж Зіммель уникає дуалізму, заявляючи, що первинним є саме нероздільність життя на форму та суть, неперервність та індивідуальність. Тобто завдяки невіддільності матеріальних носіїв, а отже матерії життя від самого життя його можна тлумачити як власне специфічну матерію з іманентною трансценденцією та онтологічно притаманною «внутрішньою напругою». Таким чином, зіммелівський варіант віталізму не займає однозначної позиції у дуалізмі ідеалізму та матеріалізму, як це може здатися одразу, адже розмірковуючи про життя, він наділяє специфічний вид матерії іманентними невіддільними якостями.

---

²⁶ Simmel G. Lebensanschauung: vier metaphysische Kapitel / Georg Simmel. – München: Duncker, 1922. – p. 12-13

Тож Зіммель не збирається позбуватися суперечливості, воно і складає суть онтологічної напруги, котра є невід’ємною складовою всього живого і маніфестує себе як в біологічній еволюції органічної матерії, так і у взаємовідношенні життя з породженою ним культурою. Відтак, в схожому до ситуації культурних форм стані знаходяться і тіла живих організмів, адже життя водночас є безмежною безперервністю та індивідуалізованими втіленими «Я» з чіткими межами. І стосовно людини «первинна напруга» виявляється не лише в проблемі відчуження, а й в суперечливості між невичерпністю життя та смертністю тіла. Варто визнати, поняття онтологічної первинної напруги, запропоноване Регевом, вдало співвідноситься з поглядом Зіммеля на культуру та життя, для котрого найхарактернішою онтологічною формою є сама неунікненна суперечливість.²⁷ Втім, можна піддати сумніву те, наскільки вдалою є ідея Регева щодо розтягування культурою першопочаткової напруги шляхом поділу взаємодії життя з культурою на два етапи — творення та відчуження, адже очевидно, що зіммелівський віталізм, особливо в останній роботі, знаходиться під значним впливом Бергсона, для котрого саме тривання (*durée*) є онтологічною формою всього живого, з якого вже людський розум виокремлює окремі моменти завдяки своїй просторовій конфігурації.²⁸ Так само і Зіммель пише, що реальність як така є позачасовою, адже насправді існує лише стабільно-актуальна точка теперішнього.²⁹ Життя ж є існуванням іншого роду, яке існує в часовому триванні, і на якому плин часу лишає свої іманентні сліди (що доводить генетика, про яку Зіммель, звісно, ще не міг знати). Тож, залишаючись у межах бергсоно-зіммелівського віталізму, навряд є можливим виокремлення певного етапу існування до його розтягування, натомість доцільніше буде уявляти процес творення та відчуження культури одним з виявів онтологічної напруги поряд з уже

²⁷ Зіммель Г. Понятие и трагедия культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 184.

²⁸ Бергсон А. Творческая эволюция / Анри Бергсон; [пер. з франц. А. Флеровой]. – СПб: Академический проект, 2019. – С. 26.

²⁹ Зіммель Г. Созерцание жизни / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 9.

згаданим виявом безмежності життя та обмеженості конкретних тіл, не застосовуючи такі просторові моделі як «розтягнення». Тож життя це жива матерія, іманентними сутностями якої є суперечливість, напруга, котрі і породжують її активність та мінливість. Таке розуміння життя є не просто розвитком бергсонівського концепту, а оригінальною версією віталізму, котра претендує водночас на пояснення (на відміну від радше описовості редукціоністської біології) того, як можлива органічна матерія та як функціонує культура.

1.3. Конфлікт сучасної культури

Ще одним важливим аспектом для Зіммеля є явище кризи модерної культури, котре він описує в есе «Конфлікт сучасної культури».³⁰ Це явище різночуже відрізняється від явища «трагедії культури», адже воно виходить з неможливості подальшого продуктивного протистояння життя відчужених культурних форм. Відбувається це через зникнення наївності та ілюзії, що неспівпадіння життя та відчужених форм є проблемою конкретних форм, а не проблемою онтологічною рівня та імпліцитної суперечливості. З цього усвідомлення виходить ворожість, котра формується не щодо певних конкретних культурних форм, але щодо культурних форм як таких. В часи конфлікту настає епоха виродження культури, тобто поява культури, котра несе в собі вимирання форм як таких через зневіру у їх прогресивній мінливості. Таким прикладом може слугувати явище «російського нігілізму», особливо в його найрадикальніших та терористичних проявах, коли тотальне заперечення та умисна контр-продуктивність бралися на озброєння як форми політичної маніфестації.

Тож коли мова йде про модерну кризу, або ж конфлікт, варто розуміти, що дефініція, котрою послуговується Зіммель є специфічною в тому, що для нього модерн є вже розвінченням наївності всупереч загальнопоширеному увяленню про нього як про, навпаки, час великих наративів. Саме така ситуація модерну, котрий покінчив з глобальними ілюзіями можливості відкинути непридатні форми на користь нових та кращих корелює з Регівською пропозицією «третього прочитання» філософії культури Зіммеля. Тобто, з фланерською здатністю людини часів конфлікту культури розповідати історію протистояння життя та об'єктів двічі, не стаючи на одну з позицій.³¹ Варто зауважити, що зі специфіки зіммелівської дефініції модерну впливає, що, певно, саме його доробок стосовно модерної кризи, і є

³⁰ Зіммель Г. Конфликт современной культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГІ принт, 2014. – С. 213–227.

³¹ Regev Y. Georg simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between / Yoel Regev. // The European Legacy. – 2005. – №10. – P. 591.

апофеозом самої кризи, адже саме визнання її в цьому есеї значить її самоусвідомлення, котре може бути своєрідним піком її розвитку.

Загалом, конфлікт сучасної культури є важливим доповненням до концепції трагедії, і виступаючи її наслідком демонструє, як вона вмонтовується в історичну мінливість.

РОЗДІЛ II. ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ СУБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТА В КУЛЬТУРІ

2.1. Взаємовідношення як формула становлення суб'єкта

Щодо ролі суб'єкта в його системі, то, розбудовуючи модель культури та визнаючи її відношення до життя, Зіммель пропонує нові формули взаємовідносності суб'єкта та об'єкта в культурі. Вочевидь, відчуження поміж віталістичним суб'єктом та автономними культурними об'єктами загострює дуалістичний антагонізм поміж ними, але в той же час Зіммель претендує на зняття самого антагонізму в цьому піковій дуалізмі, що відбувається завдяки їх широкому взаємовпливу.³² З точки зору суб'єкта культурний процес є певним шляхом до себе ж потенційного, і цей шлях пролягає через світ відчужених об'єктів як певну середню ланку. Вже для такого виходу за свої межі єдність суб'єкту має бути порушеною. І от саме ця серединна ланка свідчить про те, що задля самоконституювання суб'єкту необхідна сфера відчужених об'єктів, вони керовані своєю автономною логікою, захоплюють суб'єкта і або здійснюють прямий вплив на його становлення як суб'єкта, або генерують його докорінне оновлення, або заводять в глухий кут своїх структур, існування яких хоч і було започатковано вітальними суб'єктами, але логіка яких вже поза їх природою та розумінням. Власне, для Зіммеля ця потенційна невдача суб'єкта у шляху до себе ж, його загубленість в інакшобуттєвих відчужених формах і є тим чином, яким трагедія культури постає.³³ Моделюючи цю схему від суб'єкта через світ об'єктів до іншого (розвиненого) суб'єкту Зіммель робить важливу річ, а саме — відкидає як наївний есенціалізм, так і наївний антиесенціалізм. Суб'єкт не є ані суверенним самобудівником, ані довільним накопиченням ознак епохи, конфігурацією теперішньої об'єктивної культури. Зіммель водночас і визнає об'єктивну культуру та її значну (все ж таки, навіть першочергову) роль у формуванні суб'єкта, адже саме через неї доводиться «продиратися» суб'єкту

³² Зіммель Г. Понятіе и трагедия культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 186.

³³ Там само. С.198.

у своєму самоконституюванні, і в той же час у суб'єкта залишається частина автономності та акторства у цьому рухові до себе ж.

Діна та Майкл Вайнштайни у своїй роботі 1993 року «Postmodern(ized) Simmel» пишуть про те, що філософія культури Зіммеля окрім всього іншого є місцем смерті «романтичного суб'єкту».³⁴ Це обґрунтовується тим, що трагедія культури, на їхню думку, має виражено бінарну структуру, адже спершу Зіммель створює такий собі віталістичний ідеал романтичної суб'єктивності, а потім сам же унеможлиблює його. Це унеможливлення, на мою думку, відбувається через продукування його внутрішньою структурою антагоніста, котрий заводить суб'єкта в «патову ситуацію», адже без нього, без цього суперника у вигляді світу об'єктів культури, неможливе становлення суб'єкту, а за його наявності неможлива його самостійність. На думку Діни та Майкла Вайнштайнів, текст «Поняття та трагедія культури» завдяки цій бінарності містить в собі розрив між модерними та постмодерними уявленнями, мені ж здається, що цей розрив властивий не лише саме цьому есею, а загалом внутрішній суперечливості зіммелівського погляду на явища життя та культури, що знаходить свою кульмінацію у його понятті «більше, ніж життя», та у вже згаданій суперечливості апріорних кордонів та здатності до трансгресії.³⁵ «Трагедія та поняття культури», на думку авторів «Postmodern(ized) Simmel», насамперед, є текстом про розвінчення великого суб'єкта, а не про власне культуру.³⁶ Романтична суб'єктивність зникає під тиском безлічі культурних форм, більшість з яких (окрім тих, що міцно захоплюють її) водночас не є для неї ані байдужими, ані дійсно значимими. Тож автори виділяють три можливі постромантичні стратегії суб'єктивності. По-перше, це стратегія вітального повстання, постмодерно-нігілістичного щодо культурних форм, яку Зіммель демонструє у есеї «Конфлікт сучасної культури». По-друге, це стратегія остаточного розчинення у поліфонії впливів різних культурних форм, відпускання ситуації свого становлення суб'єктом у

³⁴ Weinstein D. Postmodern(ized) Simmel / D. Weinstein, M. Weinstein. – Abingdon: Routledge, 1993. – 247 p.

³⁵ Там само. С. 203.

³⁶ Там само. С. 204.

«вільне плавання» безлічі об'єктів. По-третє, це підпорядкування суб'єктивності об'єктивності заради власного вдосконалення, але вже не у формі способу існування романтичного суб'єкта, а шляхом набуття кількох ідентичностей та мікростратегій залежно від доступних культурних ресурсів у ситуації конкретного суб'єкта. Цьому третьому постмодерному або ж постліберальному суб'єкту присвячена остання глава вайнштайнівського «Postmodern(ized) Simmel».³⁷ Автори позиціонують його не просто як збалансований варіант суб'єкта, а як такий собі кордон поміж культурною залежністю та вітальним бунтом. Цей прикордонний суб'єкт може існувати різним чином, в збалансованому режимі, або ж в розбалансованому. Здебільшого, на думку авторів, він не здатний бути стабільним та збалансованим, хаотично перемикаючись поміж режимами залежності від об'єктивної культури та вітальним повстанням, ніби розриваючись поміж двома шизоїдними полюсами — депресивним та параноїдальним, напругу яких він не здатен витримати, пролягаючи поміж ними кордоном. Коли ж прикордонний суб'єкт набирається сили, він стає суб'єктом, здатним до того, що Йоель Регев пропонував як третє, компромісне прочитання теорії культури Зіммеля, котре дозволяє суб'єкту існувати в культурі не вдаючись ані до віталістичного нігілізму, ані до повного підпорядкування об'єктивній культурі, тобто до визнання себе як просто певного дзеркала її процесів.³⁸ Такий суб'єкт відмовляється від вітального бунту проти об'єктивної культури, але не відмовляється від суб'єктивної ролі у бріколажному становленні зі взаємодії з об'єктами. Ця роль теж полягає у певному відчуженні суб'єкта від себе ж, тому що участь у бріколажному проектуванні себе — це створення себе як певного образу, складеного з різних дрібніших рис інших образів, ідеологем, штампів чи виходів за їх межі, що цілком відповідає зіммелівському уявленню про становлення суб'єкта через переживання впливів об'єктивних культурних форм. Як зазначають Вайнштайни, в постмодерному світі

³⁷ Там само. С. 221.

³⁸ Regev Y. Georg simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between / Yoel Regev. // The European Legacy. – 2005. – №10. – P. 58

суб'єктивної культури немає, але завдяки бріколажу ми маємо ситуацію майже схожу на те, якби вона була.³⁹

---

³⁹ Weinstein D. Postmodern(ized) Simmel / D. Weinstein, M. Weinstein. – Abingdon: Routledge, 1993. – P.223.

2.2. Взаємовідношення як формула розбудови світу об'єктів

Тож культурна логіка об'єктів зумовлює як саму специфіку існування конкретних культурних форм, так і перспективу еволюції всієї об'єктивної культури і появу подальших об'єктів та форм, а також способи спротиву вітальній динаміці. Одним з головних їхніх інструментів є вже згаданий спосіб підміни мети засобом, в такому разі культурна форма, на якій зосереджується суб'єкт, справляє на нього враження цілісної та остаточної системи, котра не є інструментом для «чогось ще», а сама потребує інструментів для розкриття суб'єктом своєї унікальної логіки. Наприклад, в техніці її іманентний порив до розвитку проявляється шляхом появи необхідності створення певних технічних об'єктів тільки з інших технічних об'єктів, а не з чистої людської потреби. В «Кризі культури» Зіммель пише: «Широкий, інтенсивний і екстенсивний ріст нашої техніки, котра аж ніяк не є лише технікою в області матеріального, втягує нас до мережі засобів і засобів цих засобів, котра все сильніше відділяє нас від наших автентичних кінцевих цілей.»⁴⁰ Таким чином, ця логіка об'єктів формує та нав'язує нові потреби для людей. Це так само стосується і сфери знання, де на певному етапі розвитку певної науки технічні подробиці емансипуються від культурного призначення цієї науки.⁴¹ І ця внутрішня логіка науково-технічних операцій бере верх над людиною (в цьому випадку саме науковцем), котра стає для відчуженої форми інструментом для самовідтворення та розвитку. Тобто при спробі погляду на протистояння, котрим і є творення культури за Зіммелем, без права першочерговості для вітального суб'єкту, їхню взаємодію можна описати так: вже існуючі культурні форми мають логіку своєї подальшої еволюції, але для свого розвитку потребують вітального суб'єкта, котрий і буде використаний для здійснення еволюційного розвитку. Така модель еволюції культурних форм дозволяє не лише пояснити зростаючу деталізацію та ускладнення наук, технологій, інституцій та бюрократії, а й вписати в неї невідомі для Зіммеля

⁴⁰ Simmel G. Die Krisis der Kultur [Електронний ресурс] / Georg Simmel // Sociology in Switzerland

⁴¹ Зіммель Г. Понятіе и трагедія культури / Георг Зіммель // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 188

форми, котрі дещо трансформують цю об'єктну логіку взаємодії. Наприклад, нейромережі, щодо котрих в цьому контексті ще буде зазначено далі. Вся сукупність культурних об'єктів окрім того, що складається з окремих не-смертних одиниць, є ще й потенційно безмежною в категорії кількості об'єктів, адже її розвиток завдяки своїй безформенності може бути набагато швидшим за розвиток окремих суб'єктів. Ця безформенна безмежність плодів об'єктивованого духу водночас формує в суб'єкті безвільні бажання щодо форм та відчуття їхньої недоступності. Сучасна (для Зіммеля, а тим більше для нас) людина оточена культурними елементами, котрі і не позбавлені свого значення для неї, але і не наповненні ним, ці елементи вдаються до спроб знищення центрування суб'єкту задля реорганізації його за власною логікою.⁴²

Хоча Зіммель і лишає чітке розрізнення на суб'єкта і об'єкта (котре, до того ж, є одним з ключових точок його теорії культури), та увага яку він відводить світу об'єктів і визнання за ними фундаментального впливу на суб'єкта, навіть можна сказати, його генерування та становлення зі взаємодії з ними, котра здебільшого проходить в руслі їхнього домінування, в контексті філософії культури є деякою мірою безпрецедентною для його часу. Звісно, фрейдівська та марксівська моделі теж підважували суверенного суб'єкта, але модель Зіммеля є універсальнішою, адже об'єктивним фактором, котрий визначає розвиток суб'єкта, у його випадку є така собі змінна невідома величина, визначити яку, можна проаналізувавши ситуацію конкретного суб'єкта, історичні умови його постання та деталі взаємодії з навколишнім світом.

Тому, при розгляді зіммелівської філософії культури, недооцінка «об'єктивної» частини культурного процесу, або розгляд її винятково як проміжного етапу на шляху суб'єкта, як це відбувається в доволі консервативних інтерпретаціях, як-от, наприклад, у статті Світлани Левіт, не дозволяє розкрити весь потенціал зіммелівської думки щодо світу об'єктів.⁴³

---

⁴² Там само. С. 193.

⁴³ Левіт С.Я. Філософія культури г. Зіммеля / Левіт Светлана. // Вестник культурологии. – 2019. – №1. – с. 82–102.

Власне, для цієї недооцінки немає жодних підстав, тому що і потенційна культура знаходиться в руках автономної логіки цих об'єктів, і конституювання суб'єкту пролягає крізь лабіринти їх структур.

РОЗДІЛ III: ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ЗІММЕЛЯ ЯК КРИТИЧНА ТЕОРІЯ

3.1. Соціальні наслідки відчуження.

Третя, і основна частина моєї роботи буде присвячена спробі реактуалізації Зіммеля у світлі сучасної критичної думки. Дуже схожу операцію проводить соціолог Томас Кемпль у своєму нещодавньому дослідженні «Зіммель», розглядаючи Зіммеля як аналітика трансформацій культури за часів капіталістичної економіки.⁴⁴ У роботі Кемпля його метод полягає передовсім у аналізі соціологічних творів Зіммеля («Філософія грошей», «Жіноча культура», «Великі міста і духовне життя» тощо) та порівнянні Зіммеля з іншими авторами, вкрай важливими для соціології культури та економіки (Маркс, Макс Вебер, Дюркгайм, Марсель Мосс тощо). Мені ж, з огляду на тему моєї роботи, цікавіше зосередитися на творах, присвячених саме його філософії культури, вплив якої, зокрема, сильно відчувається у його вищезгаданих роботах. Як вже було зазначено, погляд на зіммелівську теорію як на критичну теорію дозволяє реактуалізувати його думку, що, безперечно є головною ціллю цього розділу. Подібна операція також дозволить поставити Зіммеля в ряд з такими його сучасниками як Макс Вебер та Вальтер Беньямін, чії доробки стали важливими більшою чи меншою мірою вже для повноцінно посталої критичної теорії у післявоєнні часи в осередках Франкфуртської школи, серед окремих неомарксистських авторів та діагностів постмодерну.

Перш за все, цікаво простежити концептуальний зв'язок Зіммеля та Маркса, адже саме марксів концепт «відчуження» Зіммель водночас розвиває та позбавляє суто економічної проблематики. Щодо відчуження під час кооперації, то саме цей аспект був однією з ключових проблем раннього марксизму (варто зазначити, що Зіммель не міг читати «Економічно-філософські рукописи», адже помер у 1918 році, в той час як цей рукопис був

⁴⁴ Kemple T. Simmel (Classic thinkers) / Thomas Kemple. – Cambridge: Polity Press, 2018. – 201 p.

віднайдений лише в 1925 році), і розвиток цієї проблеми Зіммеlem в проблему загальнокультурну демонструє деяку синхронність в думках Зіммеля та Маркса, щоправда, з марксистських позицій Зіммелю цілком можна закинути «збуржуазнення» концепції за допомогою метафізикалізації проблеми відчуження, зведення його не до специфіки капіталістичного виробництва, а до віталістичних основ людського існування.⁴⁵ Це і закидає Зіммелю Лукач.⁴⁶ На відміну від марксової оптики, націленої, перш за все, на явище накопичення капіталу та його вплив на економічні та антропологічні конфігурації культури, для Зіммеля першочерговим є вплив економічного ладу на трансформації взаємодії вітального суб'єкта та культурних об'єктів. На думку Кемпля, такий підхід Зіммеля можна розглядати і як альтернативу поглядам Маркса і Енгельса, і як важливі корективи, котрі підкреслюють неочевидні культурні наслідки різних явищ, властивих капіталізму і передовсім конкуренції.⁴⁷

Для того, аби зрозуміти критичний потенціал філософії культури Зіммеля, не обов'язково проводити історичне дослідження щодо читання його текстів представниками Франкфуртської школи. Достатньо провести невеликий умоглядний експеримент, застосувавши для критики капіталістичного суспільства не марксівське поняття відчуження (а ранній Маркс, вочевидь, дуже важливий для неомарксистських критичних теоретиків), а «обуржуазнений» зіммелівський варіант концепту. Тут варто згадати про автономну логіку розмноження технічних об'єктів без потреби прямої вимоги на це з боку людини. Власне, з цієї позиції сучасний пізній капіталізм видається радикальним «примножувачем сутностей», котрий завдяки притаманній йому ознаці перевиробництва посилює темпи створення товаризованих культурних форм, логіка розвитку залишається все так само об'єктною, але, окрім цього буде не різноманітною в своїй об'єктності, а буде уніфікуватися до ринкової логіки. Таким майже еталоним відчуженим явищем

⁴⁵ Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года [Електронний ресурс] / Карл Маркс // Библиотека PSYLIB

⁴⁶ Габермас Ю. Зиммель как диагност времени / Юрген Габермас // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 248.

⁴⁷ Kemple T. Simmel (Classic thinkers) / Thomas Kemple. – Cambridge: Polity Press, 2018. – P. 60.

є і сам сучасний капіталізм завдяки його саморегуляції, а отже, дуже яскраво вираженій автономії культурного явища. Кемпль теж вбачає одну з причин загострення «трагедійності культури» у специфіці діючого економічного ладу: «Він (Зіммель-примітка моя Д.С.) стверджує, що, даючи кожній людині всього лише незначне уявлення про різноманіття потенційних цілей та планів, котрі ніколи не будуть досягнені, швидкий темп життя при капіталізмі породжує цей «суб'єктивізм сучасності» з його глибокими тривогами та скептичністю.»⁴⁸ Аби уникнути непорозуміння поміж тиском на суб'єкта світу об'єктів та «суб'єктивізмом», про який йдеться Кемплером, варто зауважити, що під «суб'єктивізмом» Кемплер має на увазі те, про що йдеться Зіммелю у «Конфлікті сучасної культури», а саме нігілістичну зневіру суб'єкта у будь-яких культурних формах і в їх прогресивній мінливості, що є вже однією зі стратегій подолання «трагедії культури».⁴⁹

Очевидно, що важливість для Франкфуртської школи і для Лукача концепту відчуження, перш за все, задана марксівськими «Економічно-філософськими рукописами 1844 року» у зіммелівському уявленні про відчуження об'єктів однозначно відчувається вплив на цих мислителів, а особливо на Георга Лукача, котрий у берлінський період Зіммеля був його студентом і навіть приятелем. Юрген Габермас у своїй статті «Зіммель як діагност часу» пише: «У своїх різких виступах проти Зіммеля за одне покоління після його смерті Лукач, насправді, не згадує історію впливу, здійсненого зіммелівським діагнозом часу, котрий не в останню чергу стосується і його (Лукача — прим. моя Д.С.) самого. Вплив Зіммеля завдячує не лише формулам, піддатливим до сприйняття, як, наприклад, відставання особистісної культури у порівнянні з культурою речей. Вплив мав і його феноменологічно точний опис сучасного стилю життя (далі – Габермас наводить цитату Зіммеля – прим. моя Д.С.): «Процес об'єктивізації змістів культури, котрий утворює поміж суб'єктом та його творіннями все зростаючу

⁴⁸ Там само. С. 59.

⁴⁹ Зіммель Г. Конфликт современной культуры / Георг Зіммель // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 216

чуждість, проникає кінець-кінцем у внутрішнє переживання повсякденного життя».⁵⁰

Франкфуртці діагностують, що в часи після «фордистської революції» люди трансформувалися в так собі «машини бажань», ідентичність котрих визначається пасивним споживанням масово вироблених товарів.⁵¹ Слід зіммелівської ідеї про захоплення об'єктивними культурними формами вітальних суб'єктів відчувається в ідеї поглинання культурною індустрією людського дозвілля, для якого від вітального суб'єкта вимагається набагато пасивніша (за виробничу) позиція споживача. Ця позиція споживача все ще може бути проінтерпретована як необхідність вітального поштовху для відтворення об'єктивною культурою себе ж, але стимульована вже шляхом генерування для суб'єкту додаткових потреб.

Лукач та Фромм розширюють перелік явищ, що відчужуються від вітального суб'єкта, і вже якості та здібності людини стають тим, чим людина володіє, а отже, що може бути відчуженим від неї.⁵² Говорячи мовою теорії Зіммеля, зона впливу об'єктів за допомогою ринкових впливів на культуру розширюються, відбираючи на свою користь властивості, що раніше належали суб'єкту. Оречевлення окремих складових суб'єкту так само, як і товарний фетишизм є окремими випадками відчуження, тож теж можуть бути пояснені схемою «трагедії культури». На думку Габермаса, Лукач застосовує концепт оречевлення щодо феноменів деформації буржуазного повсякдення в тому числі завдяки тому, що Зіммель вже розглянув марксівське відчуження праці як один з випадків відчуження вітального суб'єкту від культури об'єктів і тим самим розширив межі можливості використання цього концепту.⁵³

⁵⁰ Habermas J. Simmel als Zeitdiagnostiker / Jürgen Habermas // G. Simmel. Philosophische Kultur. Gesammelte Essays. – Berlin: Miteinem Vorwort, 1986. – P. 430

⁵¹ Джеффрис С. Гранд-отель «Бездна». Біографія Франкфуртської школи / Стюарт Джеффрис; [пер. з англ. М. Фетісов]. – Москва: Ад Маргинем Пресс, 2018. – С. 502.

⁵² Там само. С.94.

⁵³ Габермас Ю. Зіммель як діагност часу / Юрген Габермас // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 249.

3.2. Хаос економічного релятивізму.

Різниця поміж розвитком суб'єктивної культури і об'єктивної на користь другої збільшується не лише за рахунок розподілу праці, а і завдяки росту об'єму та всеохопності грошової економіки. Тож стимулом радикального відчуження капіталістичних економічних процесів є роль явища грошей у релятивізації соціального світу. Поширення соціальної, метафізичної та культурної релятивізації Зіммель пов'язує з розвитком сучасної йому грошової економіки.⁵⁴ Він виносить вердикт, що чим більшу роль в житті суспільства грають фінансові відносини, тим більш свідоме життя виявляє всевідносність навколишнього світу.⁵⁵ Гроші для Зіммеля є символом цієї всевідносності, вираженням відносин поміж речами, уособленням цінностей. Тобто гроші є квінтесенсією властивості речей отримувати значення завдяки взаємовідношенням одна з одною та інструментом, що матеріалізує людську незалежність від вузького обмеження потенційної діяльності середовищем та саму динамічність соціального світу. Гроші не лише чинять вплив на різних суб'єктів та культурні об'єкти, їх поширеність та популярність, але вони стають самим зв'язком поміж різними суб'єктами та об'єктами. Кемплє наводить приклад Зіммеля щодо того, що лише завдяки феномену грошей німецький капіталіст або робітник можуть бути пов'язані з африканськими революціями або урядовими змінами в Іспанії.⁵⁶ Очевидно, в сучасному світі, особливо з огляду на важливість для сфери соціального інформації, яка значно прискорює та доповнює встановлення фінансових зв'язків поміж різноманітними суб'єктами та об'єктами цей ефект лише посилюється. Нині ми можемо спостерігати такі складні і миттєві ланки взаємозв'язків, як вплив коливання фондової біржі через хворобу власника компанії на життя робітника виробничих потужностей іншої компанії в країні «третього світу».

Тож, окрім цього емансипативного аспекту, в сенсі позбавлення від строгого есенціалізму об'єктів, у визначенні грошей як джерела релятивізації

⁵⁴ Зіммель Г. Філософія грошей / Георг Зіммель; [пер. з нім. В. Терлецький]. – Київ: Промінь, 2010. – С. 503.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Kemple T. Simmel (Classic thinkers) / Thomas Kemple. – Cambridge: Polity Press, 2018. – P. 67.

можна знайти й інший аспект. Тут варто згадати набагато пізнішу та радикальнішу концепцію економіки як ядра релятивізації ситуації сучасності, а саме — першу главу бодріярівської роботи «Символічний обмін та смерть».⁵⁷ У цій праці автор обґрунтовує концепт структурної революції цінності і застосовує його для аналізу сучасності. Варто почати з того, що Бодріяр виділяє два аспекти у класичному взаємовідношенні знаків. Це структурний та функціональний вимір: перший свідчить про те, що знак має якусь предметну відповідність, другий про те, що всі знаки обмінюються на всі інші знаки. Їх взаємопов'язаність характерна для «класичної конфігурації знаку», котрий підпорядкований ринковому закону вартості.⁵⁸ Референційна вартість знищується на користь структурної гри цінностей, за якої цінність вже не є представником якогось явища, натомість послуговується повною відносністю комбінаторикою та симуляцією. Симуляцією в тому сенсі, що всі знаки все ще обмінюються на всі, але не на об'єкти реального. Для знака така ситуація є емансипацією від потреби щось репрезентувати (що створює ситуацію гри пустих означників). Так само і грошовий знак, котрий пускається в неприв'язані ні до чого грошові спекуляції, котрі є новою основою економічних процесів замість потужностей виробництв чи золотих резервів. Не зважаючи на те, що Бодріяру йдеться саме про пізній капіталізм, а зіммелівська «Філософія грошей» написана в останній рік XIX століття, тобто, ще у 1900 році, ключова ідея бодріярівського концепту «структурної революції цінностей», а саме, відривання явища цінності від будь-яких фізичних об'єктів і відпускання її «у вільне плавання» дуже близька до ідеї Зіммеля, що гроші стають тією вузловою сутністю всевідносності, котра позбавляє об'єкти їх імпліцитної есенціальної цінності. Бодріярівська модель суттєво відрізняється від зіммелівської окрім радикальності, хіба що тим, що Бодріяр бере на озброєння семіотичний аналіз, виявляючи цю всевідносність і її артикуляцію сучасною економікою саме на рівні знаків, в тоді як у Зіммеля

⁵⁷ Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкін]. – Москва: Добросвет, 2000. – 387 с.

⁵⁸ Там само. С. 9.

це існує на рівні сутностей та їх взаємовідносин. Наголошення на ролі грошей у релятивізації культури гарно простежується в цьому ніби-то дуже простому уривку з есею «Великі міста і духовне життя»: «Великі міста здавна були центрами грошового господарювання, оскільки різноманітність і зосередження в них обміну надало зняряддю обміну (грошам-прим. моя Д.С.) такого значення, котре воно навряд чи досягло б у селі при вбогості його обмінних відносин. Але грошове господарювання і переважання розсудливості знаходяться у дуже тісному зв'язку одне з одним. Їм обом властиве конкретне ділове відношення до людей та речей, при якому нерідко формальна справедливість поєднується з безжальною жорстокістю».⁵⁹ Ось це наголошення Зіммеля на формальності справедливості, котра властива культурі «грошового господарювання» слугує прикладом того, як світ фінансів відриває формальні правила (навіть такі, як справедливість) від об'єктів дійсної несправедливості і переносить ці правила у всевідносність, у цьому випадку, цей переніс виражається в самій трансформації справедливості з чесноти, більш або менш притаманної певній конфігурації дійсності, у ліберально-юридичну площину, підпорядковану «світу фінансів».

---

⁵⁹ Simmel G. Die Großstädte und das Geistesleben [Електронний ресурс] / Georg Simmel // Projekt Gutenberg.

3.3. Феномен влади у взаєминах об'єктивних форм

Те, про що Зіммель писав з певною метафізичною метафоричністю на початку двадцятого століття стало чи не буквральними реаліями другої половини століття, адже ринкове суспільство це по-суті влада об'єктивно-анонімізованих механізмів економіки, конвеєр культурних об'єктів, що вже є не просто різноманітною масою, а нашаруванням копій та симуляцій, з-поміж яких вже не так і просто знайти оригінал. Тобто якщо поглянути на «культурну логіку капіталізму»крізь призму теорії культури Зіммеля, приходимо до того, що це є одна з культурних форм, котра акумулює темпи кількісного розвитку та еволюції інших культурних форм. Суть цієї акумуляції полягає в тому, що крім логіки розвитку та спадковості самого об'єкту, існує логіка, що здійснює неабиякий вплив на його темпи розвитку, і навіть може коригувати напрями його розвитку. В такому разі, серед кількох можливих напрямів розвитку критерієм відбору є не іманентна сутність, «генетика»об'єкту, а логіка властива сутності ринку, котрий є іншим об'єктом. Тобто погляд на сучасність крізь призму зіммелівської теорії наштовхує на проблему, яку, власне, Зіммель не зачіпає безпосередньо, адже хоч він і пише про те, що в іманентну логіку форм закладені шляхи появи наступних об'єктів, його розуміння їхньої спадковості досить лінійне, а мені йдеться саме про владне взаємовідношення різних культурних змістів, в той час як для Зіммеля ключовим є взаємовідношення поміж вітальним суб'єктом та культурними формами. У есеї «Криза культури» він ставить питання про взаємозв'язок різних об'єктів, але там він має на увазі під цим вземозв'язком пошук спільного стилю, властивого певній епосі, тобто, судячи з його думки щодо цього, об'єкти можуть як мати такий тип спільності, так можуть його і не мати. Але, знову ж таки, він звертає увагу саме на очевидні впливи, котрі виявляються, перш за

все, у єдності стилю, а не на такий фактор як вплив різних явищ одне на одного.⁶⁰

Набуття значного критичного потенціалу філософією культури Зіммеля можливе саме завдяки кроку до розрізнення ролі впливу на загальну конфігурацію культури тих чи інших елементів. Таке розрізнення може бути обґрунтоване вже згаданою роллю релятивізму для філософії Зіммеля. Пигтинен у своїй статті «From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life: Georg Simmel as a Process Philosopher», покликаючись на розмірковування Кракауера про Зіммеля, відзначає, що одна з ключових властивостей зіммелівської думки — це те, як Зіммель вдається до релятивізації соціальних і метафізичних явищ.⁶¹ А точніше, на мою думку, як він ці релятивності помічає: «Як зазначає Зігфрід Кракауер, однією з «фундаментальних цілей» Зіммеля постає позбавити кожне духовне або інтелектуальне явище від хибного образу буття-в-собі і показати, як воно вмонтоване в ширший контекст життя».⁶² Ця вмонтованість у ширший контекст життя і є визначеністю об'єкта через інші. Тобто така релятивістська конфігурація суті об'єктів дозволяє розглядати їх внутрішню логіку не просто як іманентну есенцію, а і як формулу взаємовідношення об'єктів, а отже, і алгоритми одних об'єктів щодо впливу на інші. Таким чином, ми натрапляємо на ще одну продуктивну суперечливість у філософії культури Зіммеля. І якщо до цього вони стосувалися кордонів та трансгресії самого життя, що створює первинну онтологічну напругу, або взаємин вітальних (а отже постійно мінливих) суб'єктів та застиглих об'єктів, що створює відчуження, то цього разу менш очевидна суперечливість закладена в самих об'єктах, адже вони, на думку Зіммеля, водночас мають автономну імпліцитну логіку, що є таким собі кантіанським мотивом, але одночасно вони вписані у ширший контекст

---

⁶⁰ Зіммель Г. Кризис культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 212.

⁶¹ Pyyhtinen O. From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life: Georg Simmel as a Process Philosopher / Pyyhtinen Olli // Process Studies. – 2009. – No. 2. – P. 256.

⁶² Там само. С. 260.

взаємодій та всезагальної відносності, що зберігає їх відчужену від суб'єкта позицію і, в той же час, утворює складні структури взаємин поміж об'єктами. Ці три суперечливості, в котрих, дещо змінивши ракурс, можна було б впізнати компроміси, як на мене, є ключовими для філософії культури Зіммеля, хоча варто визнати, що третій є найбільш спекулятивним, адже це прочитання Кракауером і Пигтіненом текстів Зіммеля хоча і є цілком логічним, виходячи з тез Зіммеля з його різних робіт, прямо артикульованою німецьким мислителем ця думка не була. Як бачимо, формі його думки вкрай властиві подібні схеми з внутрішніми суперечливостями, наслідки яких здебільшого динамічні, «первинна напруга» є своєрідною онтологічною формою вітального імпульсу, неспівмірність життя та об'єктів є причиною для життя рухатися, продовжувати їхні пошуки, а взаємодія автономних об'єктів змушує їх до руху один стосовно одного.

Тож коли ми виявляємо, що є певні культурні явища, котрі перебувають на даний момент в полі, котре наділяє їх владними можливостями впливу на специфіку існування або формування інших явищ, і ставимо питання про причину такої конфігурації, першим варіантом відповіді є те, що культурна форма влади існує не лише як одна з культурних форм, що трансформує людські взаємовідношення, але і як форма стосунків поміж самими культурними формами. Визнавши капіталізм одним з таких ключових явищ для сучасності і поставивши питання щодо причин такої позиції, то окрім місця на такому от «полі влади», а також багатьох збігів та впливу на це історично більш ранніх явищ, знову ж таки, виокремимо саму іманентну логіку цього явища, котра не обмежується алгоритмами власного розвитку чи навіть спадковості щодо нових явищ, а містить вдавання до неочевидного та опосередкованого впливу на існування інших об'єктів. Така інтерпретація може тлумачитися двояко, залежно від розуміння владного поля, в якому явище здобуває можливість впливу на інші. З одного боку, причину владної розбалансованості культурних явищ можна знайти в поясненні, котре було б своєрідним поверненням від Зіммеля назад до Маркса, а саме до концепту

«базису і надбудови», в такому разі варто було б визнати, що владні повноваження явища залежать від характеру цих явищ, а отже, в цьому полі влади перебувають саме явища економічні. Інше ж пояснення свідчить про значну мінливість владних взаємозв'язків, отже, можливість культурної форми чинити вплив на інші форми визначається або його внутрішньою особливістю, або специфікою конфігурації самої історичної ситуації, але не віднесеністю форми до певної категорії культури. Мені здається, друге пояснення було б більш властиве духові робіт Зіммеля, його розумінню культури як суми різноманітних змістів. Окрім впливу на інші культурні форми, очевидно, можна говорити і про вплив на взаємодію поміж суб'єктами. Кемпль наводить слова і приклад Зіммеля про те, як грошові відносини трансформують відносини поміж людьми. Торговець нерідко вимушений конструювати образ дистанційованого та незаангажованого виконувача своєї функції, аби його професійне ставлення було однакове щодо знайомих і незнайомих людей.⁶³ Цей приклад Зіммеля, хоч і певною мірою влучний, але стосується часів, коли цей вплив на взаємини ще не був таким значним як зараз, в часи, коли на виробничих одиницях (здебільшого, корпораціях) існують цілі системи автономної етики, котрі прийнято називати, власне, корпоративною етикою. Ці системи переписують соціальні алгоритми, задаючи нові поведінкові стандарти, регулюючи сексуальне життя своїх працівників, здійснюючи біополітичний нагляд за ними. Об'єктивна, у зіммелівському сенсі, виробнича формація вже не обмежується впливом на час роботи, регулярні тести на наявність наркотичних речовин в крові чи контроль за масою тіла працівників виходять за першопочаткові межі підпорядкованого собі, виставляючи для вітального суб'єкта «червоні лінії» з яким має узгоджуватися його життя та його комунікація з колегами. Трансформація суб'єкту задля виробничих потреб, що описана у багатьох роботах про біополітику крізь призму теорії Зіммеля є звичайним захопленням суб'єкта

---

⁶³ Kemple T. Simmel (Classic thinkers) / Thomas Kemple. – Cambridge: Polity Press, 2018. – P. 64

об'єктивною культурною формою. Як зазначає Кемпль, важливим аспектом, що турбує Зіммеля є те, наскільки явище капіталістичної культури перетинається з феноменом конкуренції, яка є в нього інтегрованою, але звісно не так яскраво вираженою, як в первинних суспільствах. Вона проявляється, в тому числі наскільки конкуренція проникає в усі сфери сучасного життя, від особистих стосунків та мистецтва до освіти та особистої кар'єри.⁶⁴

---

⁶⁴ Там само. С.266.

3.4. Критична візія між «трагедією культури» та її «конфліктом»

Говорячи про політичну складову, варто підкреслити неможливість оцінки системи культури Зіммеля щодо належності до однієї зі сторін в бінарній опозиції прогресу та традиції. Звісно, такий висновок слідує з позиції Регева про первинне напруження, але він валідний навіть якщо ми припустимо більш консервативну інтерпретацію, де позиція Зіммеля просякнута ностальгією за часами, коли розрив між вітальними суб'єктами та об'єктами ще не був такий значний і останні не мали настільки потужної влади над шляхами культури.⁶⁵ Тож зараз поглянемо саме з цієї точки зору на доробок Зіммеля. Консервація традиційних форм культури за умови віталістичного руху неможлива як така, що можна було зрозуміти ще у більш ранніх віталістичних творах, наприклад у Ніцше та Бергсона, а у Зіммеля ця суперечливість прямо артикульована і покладена в центр його розуміння «трагедії культури», а отже, і її суті.^{66 67} Зарахувати Зіммеля до «прогресистів» теж не можна, адже з плином часу культура розширюється, а відчуження її від людини загострюється. Таким чином, розуміння Зіммелем культури долає цю важливу для цієї теми бінарну опозицію на користь антиконсерватизму віталіста та реакціонерства щодо примноження об'єктів (а разом з тим і їхньої ролі) у культурі.

Проблематика прогресу та традиції наштовхує і на те, аби критично поглянути на сучасність крізь призму концепту «конфлікту сучасної культури». Ця проблема теж є виявом саме релятивістської кризи, адже суб'єкт втрачає свою довіру до форми саме завдяки усвідомленню тимчасовості її актуальності щодо історичної ситуації, а отже, абсолютної відносності.⁶⁸

⁶⁵ Regev Y. Georg simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between / Yoel Regev. // The European Legacy. – 2005. – №10. – P. 586.

⁶⁶ Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое / Фридрих Ницше; [пер. з нім. С. Франк]. – Москва: Азбука-классика, 2008. – 218 с.

⁶⁷ Бергсон А. Творческая эволюция / Анри Бергсон; [пер. з франц. А. Флеровой]. – СПб: Академический проект, 2019. – 319 с.

⁶⁸ Зиммель Г. Конфликт современной культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 215.

Також, виникають паралелі з сучасною критичною думкою. Дуже складно втриматися від порівняння неможливості щирого творення форм, описаної Зіммелем, та кризи метанаративів, описаної пізніше Ліотаром та його послідовниками.⁶⁹ По суті, творення метанаративу, говорячи мовою теорії Зіммеля, є творенням великих культурних форм, особливостями яких є здатність захоплювати людину повністю, підкорюючи її життєву діяльність та ідентичність. У популярному творі Хвильового виводиться формула «я чекіст, але я й людина», який демонструє наскільки швидко більшовицький метанаратив (швидко, тому що мова в творі йде про революцію, тобто змальовані події розвинулися у вкрай стислий період) стає на рівні і навіть випереджає вже укорінений гуманістичний наратив, і наскільки глибоко він захоплює головного героя, що той, зрештою, вчиняє вкрай символічне вбивство власної матері.⁷⁰

Якщо зіммелівський модерн завершує стрімкий культурний розвиток, позбавляючи суб'єкта інтенції до створення нових форм, це ще не означає, що розвиток культурних об'єктів на цьому завершується. Як ми можемо спостерігати, кількість технічних винаходів, інституцій, та, зрештою, товарів в кризові часи не зменшилася, а навпаки значно зросла. Та і Зіммель, коли описує потенційно безмежну за кількістю суму об'єктів аж ніяк не натякає на те, що в модернові часи вони припинять продукуватися.⁷¹ Як можна пояснити те, що кількість об'єктів зростає в часи, коли необхідне для створення цих об'єктів людське залучення робиться менш ймовірним завдяки втраті наївності? По-перше, варто взяти до уваги припущення Регева, що така модерна ситуація породжує модерного суб'єкта, котрий відтворює форми вже без ілюзорної віри в їх істинність та остаточність.⁷² По-друге, варто звернути

⁶⁹ Ліотар Ф. Ситуація постмодерну / Франсуа Ліотар; [пер. з англ. Ю. Джулай]. – Філософська і соціологічна думка. – 1995. – №5. – С. 15–38.

⁷⁰ Хвильовий М. Я (Романтика) / Микола Хвильовий // Я (Романтика); Вальдшнепи / Микола Хвильовий. – Харків: Знання, 2016. – С. 12–31.

⁷¹ Зіммель Г. Конфликт современной культуры / Георг Зіммель // Георг Зіммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 214.

⁷² Regev Y. Georg simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between / Yoel Regev. // The European Legacy. – 2005. – №10. – P. 591.

увагу на те, яким чином капіталістична економіка, за якої темп вироблення змістів надзвичайно прискорюється, цьому сприяє. Напевно, окрім того, що капіталізм сам є однією з форм, котра впливає на інші, його акумуляцію виробництва інших форм можна пояснити ще й його впливом на вітальний імпульс до цього виробництва. Втрачена наївність вітального суб'єкта компенсується ринковою логікою, тобто одна з об'єктивних форм стає точкою опосередкування між вітальними суб'єктами та їхніми імпульсами. Цей фактор є важливим і для розуміння значущості світу об'єктів, адже за таких умов, коли дещо збивається робота механізму ротації та відтворення форм, їх виробництво все одно акумулюється, і все завдяки тому, що капіталізм як одна з форм, не лише визначає логіку їх еволюції (що він без сумніву теж робить завдяки ринковій логіці), а й модифікує вітальний суб'єкт у сам момент входження в світ об'єктів, створюючи для нього потребу, для котрої аж ніяк не є необхідним «великий наратив». Зіммелівська «трагедія культури», натомість, також дозволяє пояснити і саму «кризу метанаративів». Ідеології теж є прикладами культурних об'єктів, тобто вони є творіннями життя, які спершу служать життю, але потім здобувають таку самостійність, що життя, тобто вітальні індивіди, стають об'єктами влади цих об'єктів. Самі ж об'єкти, в свою чергу, особливо якщо ми говоримо про конкретні втілення, а не про теоретичні ідеї, застигають у своїй сталості, в той час як вітальний порив продовжує імпульсувати нестримним потоком і втрачає релевантність стосовно цих об'єктів. Об'єкти, котрі мали значну емансипативну (або ж продуктивну) складову для вітальних суб'єктів, після її втрати, продовжують мати владу над ними, перетворюючи вчорашні засоби у мету та хворобливо гіпертрофуючи історичні ситуації. Тобто ідеології теж слугували генераторами вітальних поривів, допоки ринковий стимул не витіснив їх як більш ефективний та універсальний. Не дарма Зіммель ще у 1918 році виокремлює гроші як один з головних прикладів явищ, котрі трансформувалися з емансипативної чи продуктивної функції у авторитарну

мету.⁷³ Таким чином, Зіммель наводить приклад трансформації засобу у мету у вигляді бездумного накопичення капіталу, що, власне, є влученням Зіммеля в такий приклад, котрий залишається актуальним і сто років по його смерті. Також, Зіммель у своїй «Філософії грошей» наводить приклади образів скнари та марнотрата як таких, що розглядають гроші не як інструмент, а винятково як ціль, на відміну від повії та її клієнта, іншого зіммелівського прикладу, але на цей раз інструменталізації коштів.⁷⁴ Ці протилежні образи скнари та марнотрата бажають мати гроші як чисту самоціль та повноцінну аксіологічну категорію, вони є крайніми прикладами того, як гроші втілюють образ чистого бажання, відірваного від реальних людських потреб. Тобто якщо вдається до редукції, всю історичну ситуацію, ядром якої є ринкова економіка, навіть якщо це «капіталізм з людським обличчям», можна зарахувати до такого типу трансформації генерування культурних об'єктів, коли ціль споганює засоби, а не навпаки, що, власне, було більш поширеною модерною дилемою.

Тож ринковий стимул хоча і компенсує умову генерування об'єктивної культури, але, можливо, це лише певною мірою приховує те, що епоха нігілізму вже настала, і все «примноження сутностей», про які йшлося раніше — це плоди, які проростають на ґрунті масових заперечень форми як такої і, натомість, виникають просто від вимушеності заповнювати час існування аби чим, інформаційним (або культурним, у зіммелівському сенсі) потоком, який ніби в романах Гакслі чи Бредбері зливається у єдине ціле завдяки диригентам нового творення культури — автономізованим економічним процесам вільного ринку.⁷⁵ ⁷⁶ Тут ми і знаходимо практичну точку перетину поміж виявами «конфлікту сучасної культури» і «трагедії культури», навіть їх взаємопов'язаність, яка постає з того, що конфлікт

⁷³ Pyyhtinen O. From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life: Georg Simmel as a Process Philosopher / Pyyhtinen Olli // Process Studies. – 2009. – No. 2. – p. 268.

⁷⁴ Kemple T. Simmel (Classic thinkers) / Thomas Kemple. – Cambridge: Polity Press, 2018. – P. 63.

⁷⁵ Гакслі О. Якій чудесний світ новій! / Олдос Гакслі; [пер. з англ. В. Морозов]. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. – 368 с.

⁷⁶ Бредбері Р. 451° за Фаренгейтом / Рей Бредбері; [пер. з англ. Є. Крижевич]. – Київ: Навчальна книга - Богдан, 2011. – 208 с.

сучасної культури, який в теорії Зіммеля є усвідомленим етапом «трагедії», відкриває нові перспективи для її розгортання, очищуючи для неї шлях, мінімізуючи вітальний імпульс на користь більш ефективних несвідомих об'єктивних механізмів з інновативними способами залучення імпульсу. Окрім пізньо-капіталістичної економіки та її впливу на культуру варто виділити ще один потенційний замінний щодо вітального імпульсу фактор сучасності, а саме — нейромережі, котрі є не просто алгоритмами, але програмами, в які закладаються стартові позиції, інформаційні матеріали, а потім вже нейромережа, що діє за принципом роботи людського мозку (хоча важливість цього порівняння теж береться під сумнів) створює на базі цих стартових положень в тому числі оригінальні твори. Єлена Петровская наводить приклад розробки нейромережою десятої симфонії Бетховена на базі всіх минулих робіт автора.⁷⁷ Подібні явища дозволяють говорити про мінімізацію потреби первинного вітального (і загалом людського) пориву, а може навіть і про відсутність такої потреби. Тобто, нейромережа може слугувати таким собі «гіпероб'єктом» виняткова роль якого навіть не у впливі на інші об'єкти, а у здатності здійснювати творчий порив, до того ж безпосередньо, на відміну від «ринкового пориву», котрий так чи інакше залучає людину. Але, напевно, візія зіммелівської теорії у царину філософії сучасних технологій заслуговує окремого дослідження.

---

⁷⁷ Петровская Е. Что значит быть материалистом? [Електронний ресурс] / Елена Петровская // Манты Канта. – 2020.

ВИСНОВКИ

Філософія культури Зіммеля є проектом, головними цілями якого є пояснення суті культури з одночасним врахуванням віталістичної перспективи та світу об'єктивної культури, котрий ефективно посилює свій вплив на становлення суб'єкта.

Ключовим концептом, навколо якого і розбудовується зіммелівська теорія є «трагедія культури». Спершу було проаналізоване першоджерело «Поняття і трагедія культури», де цей концепт викладений як розбіжність, що не може бути подолана поміж вітальним потоком, що знаходить своє вираження у суб'єктах та культурними формами, що мають незалежність від їх «творців». Потім, на підставі інтерпретації сучасного філософа Йоеля Регева та зіммелівського концепту «більше, ніж життя» була здійснена спроба поглянути на трагедію культури не як на феномен, пов'язаний винятково з культурою, а як на вияв онтологічної схеми життя, котра полягає у апріорній та незмінній наявності кордону та потенційній трансгресії за межі будь-якого кордону. Наостанок, в першому розділі була лаконічно викладена концепція «конфлікту культури», котра впливає з явища «трагедії». Ця концепція полягає в усвідомленні вітальним суб'єктом того, що проблема неспівмірності його суті, та суті культурних форм не полягає у властивостях певних конкретних форм, а є наслідком «трагедії культури», яку не можна виправити, підібравши більш оптимальні форми (зокрема ідеологічного, інфраструктурного, економічного, світоглядного гатунку). Конфлікт сучасної культури є таким собі розвинутим та усвідомленим етапом трагедії культури.

В другому розділі «Взаємовідношення суб'єкта та об'єкта в культурі» були визначені ролі суб'єкта та об'єкта у їхній взаємодії. Таких взаємодій визначено дві. Перш за все, як це вже стало зрозуміло з самої проблематики трагедії культури, це залучення до творення об'єктивних форм суб'єкта, але за логічними алгоритмами самих об'єктів. Тобто вітальний суб'єкт виконує роль імпульсу до творення об'єктів, а не їх творця. Друга взаємодія стосується ролі об'єктів у процесі становлення суб'єкта. Суб'єкт до свого становлення як

суб'єкта входить у світ об'єктів, вплив котрих і визначає характер його становлення. В роботі було зазначено, що така формула становлення суб'єктивності дозволяє Зіммелю уникнути як радикального есенціалізму, так і радикального антиесенціалізму, адже суб'єкт з огляду на цю формулу не є суверенним у своєму становленні, але в той же час не є лише віддзеркаленням певного набору культурних об'єктів, які чинять на нього вплив.

Третій розділ «Філософія культури Зіммеля як критична теорія» містить в собі ряд інтерпретацій філософії культури Зіммеля, котрі дозволяють критично поглянути на ситуацію сучасності. Зокрема було розглянуто, що критичність погляду на сучасну капіталістичну культуру зберігається і у разі заміни марксівського концепту відчуження на зіммелівський аналогічний концепт, адже ринкова логіка акумулює виробництво об'єктивної культури на противагу її байдужості до культури суб'єктивної. Також, була здійснена спроба спекулятивного продовження зіммелівського аналізу об'єктивної культури за допомогою введення в цей аналіз феномену влади одних об'єктів над іншими, котрий, перш за все, має справу з генеруванням одних об'єктів у іманентну логіку інших. Була проаналізована ідея релятивізації дійсності, котра випливає з зіммелівського уявлення про гроші, котрі для нього є універсальним інструментом для побудови навколо себе поля всевідносності. Ця ідея була порівнена з бодріярівською ідеєю революції в структурі цінності, котра вбачає наслідком побудови капіталістичного суспільства ціннісну всевідносність. Також, в цій частині був взятий до уваги концепт «конфлікту сучасної культури», котрий є передбаченням «постмодерної кризи» суспільства, адже, коли Зіммель пише про зневіру вітальних суб'єктів у культурні форми як такі, а не у певні їх варіації, він констатує «кризу метанаративів» задовго до її проголошення. Важливим аспектом було поглянути на сучасне суспільство крізь призму обох зіммелівських концептів: як «трагедії культури», так і її «конфлікту». Адже може здатися, що існує певна суперечливість поміж двома висновками: діагноз «трагедії культури» стверджує, що сучасності властивим є примноження форм об'єктивної

культури, а конфлікт, що вітальні суб'єкти, усвідомлюючи розбіжність їх сутності із сутністю форм, зневірюються від їх продукування. Але якщо щодо часів життя Зіммеля «трагедія» та «конфлікт» є послідовними і в їх відносинах простежується причиновість, то в ситуації сучасності їх взаємодія є скоріше одночасною завдяки тому, що виробничий процес деперсоналізується, а замість вітального імпульсу для вироблення нових культурних форм стимул здійснюється ринковими механізмами, або ж автоматизованими алгоритмами. Завдяки цьому роль процесів «конфлікту» та «трагедії» набули рис єдиного процесу, що розгортається в сучасній культурі разом зі значним підсиленням складової об'єктивної культури. Таким чином, робота містить в собі як аналітичну, так і спекулятивну складову, завдяки чому і ставить собі на меті привернути увагу дослідників як до власне концептів Зіммеля в історико-філософській перспективі, так і до застосування його логіки аналітики культури щодо ситуації сьогодення.

Список використаної літератури

- 1) Бергсон А. Непосредственные данные сознания. Время и свобода воли / Анри Бергсон; [пер. з франц. Б. Бичковського]. – Москва: ЛКИ, 2012. – 266 с.
- 2) Бергсон А. Творческая эволюция / Анри Бергсон; [пер. з франц. А. Флеровой]. – СПб: Академический проект, 2019. – 319 с.
- 3) Бредбері Р. 451° за Фаренгейтом / Рей Бредбері; [пер. з англ. Є. Крижевич]. – Київ: Навчальна книга — Богдан, 2011. – 208 с.
- 4) Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкін]. – Москва: Добросвет, 2000. – 387 с.
- 5) Габермас Ю. Зиммель как диагност времени / Юрген Габермас // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 244–251.
- 6) Гакслі О. Який чудесний світ новій! / Олдос Гакслі; [пер. з англ. В. Морозов]. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. – 368 с.
- 7) Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Философия духа / Георг Гегель; [пер. з нем. Б. Фохт]. – Москва: Мысль, 1977. – 471 с.
- 8) Джеффрис С. Гранд-отель «Бездна». Биография Франкфуртской школы / Стюарт Джеффрис; [пер. з англ. М. Фетісов]. – Москва: Ад Маргинем Пресс, 2018. – 502 с.
- 9) Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь [Электронный ресурс] / Георг Зиммель; [пер. з нім. М. Левин] // ГоркийМедиа. – 2002. – Режим доступа до ресурсу: <https://magazines.gorky.media/logos/2002/3/bolshie-goroda-i-duhovnaya-zhizn.html>.

10) Зиммель Г. Кризис культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 210–213.

11) Зиммель Г. Конфликт современной культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 213–227.

12) Зиммель Г. Понятие и трагедия культуры / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 184-201.

13) Зиммель Г. Созерцание жизни / Георг Зиммель // Георг Зиммель: Избранное; [пер. з нім. М. Левин] / за ред. Світлани Левіт. – Москва: ЦГИ принт, 2014. – С. 6–112.

14) Зіммель Г. Філософія грошей / Георг Зіммель; [пер. з нім. В. Терлецький]. – Київ: Промінь, 2010. – 504 с.

15) Ліотар Ф. Ситуація постмодерну / Франсуа Ліотар; [пер. з англ. Ю. Джулай]. – Філософська і соціологічна думка. – 1995. – №5. – С. 15–38.

16) Левит С.Я. Философия культуры г. Зиммеля / Левит Светлана. // Вестник культурологии. – 2019. – №1. – С. 82–102.

17) Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года [Электронный ресурс] / Карл Маркс // Библиотека PSYLIB – Режим доступа до ресурсу: <http://psylib.org.ua/books/marxk01/index.htm>.

18) Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое / Фридрих Ницше; [пер. з нім. С. Франк]. – Москва: Азбука-классика, 2008. – 218 с.

19) Петровская Е. Что значит быть материалистом? [Электронный ресурс] / Елена Петровская // Манты Канта. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=YpcxsYZR1cM>.

20) Рябов П. Экзистенциализм. Период становления / Рябов Пётр. – Москва: Рипол Классик, 2016. – 464 с.

21) Уильямс Д. Словарь Делёза: Р — Реальное [Электронный ресурс] / Джеймс Уильямс // сигма. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://syg.ma/@leshizo/slovar-dielioza-r-riealnoie-dzheims-uiliams>.

22) Хвильовий М. Я (Романтика) / Микола Хвильовий // Я (Романтика); Вальдшнепи / Микола Хвильовий. – Харків: Знання, 2016. – С. 12–31.

23) Beer D. Georg Simmel's Concluding Thoughts / David Beer. – Cham: Palgrave Macmillan, 2019. – 194 с.

24) Frisby D. Georg Simmel (Key Sociologists) / David Frisby. – London: Routledge, 2002. – 310 p.

25) Goodstein E. Georg Simmel and the Disciplinary Imaginary / Elizabeth Goodstein. – Stanford: Stanford University Press, 2018. – 371 p.

26) Habermas J. Simmel als Zeitdiagnostiker / Jurgen Habermas // G.Simmel. Philosophische Kultur. Gesammelte Essays. – Berlin: Miteinem Vorwort, 1986. – P. 421–435.

27) Kemple T. Simmel (Classic thinkers) / Thomas Kemple. – Cambridge: Polity Press, 2018. – 201 p.

28) Pyyhtinen O. From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life: Georg Simmel as a Process Philosopher / Pyyhtinen Olli // *Process Studies*. – 2009. – No. 2. – P. 253-278.

29) Regev Y. Georg simmel's philosophy of culture: chronos, zeus, and in between / Yoel Regev. // *The European Legacy*. – 2005. – №10. – P. 585—593.

30) Simmel G. Die Krisis der Kultur [Электронный ресурс] / Georg Simmel // *Sociology in Switzerland* – Режим доступа до ресурсу: https://web.archive.org/web/20061001204939/http://socio.ch/sim/phil_kultur/kul_13.htm.

31) Simmel G. Die Großstädte und das Geistesleben [Электронный ресурс] / Georg Simmel // *Projekt Gutenberg* – Режим доступа до ресурсу: <https://www.projekt-gutenberg.org/simmel/grosstad/chap001.html>.

32) Simmel G. Lebensanschauung: vier metaphysische Kapitel / Georg Simmel. – München: Duncker, 1922. – 239 p.

33) Weinstein D. Postmodern(ized) Simmel / D. Weinstein, M. Weinstein. – Abingdon: Routledge, 1993. – 247 p.

